

Чесній і благоговійній стариці Домнікії... (1605)

Вишенський Іван

ЧЕСНІЙ І БЛАГОГОВІЙНІЙ СТАРИЦІ (старша інокія) ДОМНІКІЇ¹ БАЖАЄ В ГОСПОДІ РАДІТИ І ПРАГНЕ СПАСІННЯ ІОАНН-МАНДРІВНИЧИЙ

Пише до мене пан Юрко², що я постраждав від диявола, коли відійшов до Унева³; і те сказав перш за все задля народної користі, міркуючи про ліпше з доброго. Він приводить у приклад Христа, який милосердствував про народ і який виводив людей у пустелю не заради любові до пустелі, але з огляду на мучительну і заздрісну владу, щоб вільно посіяти сім'я слова про вічне життя. Нині ж бо в місті, каже, проповідь не забороняють. І її треба не уникати⁴, а множити та інше. Кажучи про те, і нас закликає наслідувати це, а коли того слова не наслідуємо, буде через нас багато зла: люди нарікатимуть, ганитимуть, обмовлятимуть і впадуть у відчайну звабу. І що пустеля одному дає спасіння, проповідь же — багатьом. До цього місця переказ його слів та інше.

На ту мову можна було б і не відповідати зовсім, йдучи за власним сумлінням, щоб не досаждати богу, а не годити людям, однак, коли говорить дружелюбно, то дружелюбно відповідаю і не для того, щоб покрасуватись у словесному змаганні, а щоб пошукати істину і з'явити, винісши її на середину, — щоб зрозуміли це й несвідомі.

Перше, чому я дивуюся, що пан Юрко, знаючи, яке людське єство немічне, підвладне пристрастям, грішне і зв'язане всіма узами повітряних духів зла — без випробування, спокуси, покарання, просвічення і звершення, за Дионісієм Ареопагітом, ставить його не серед недужих, а чинить і розуміє людину відразу здоровою, просвіченою і довершеною⁵. Інший не зважився б і вві сні пройти таке випробування, а пан Юрко його садовить на Христовому місці перш, ніж зцілити пристрасті, і віддає Христову честь, коли каже: "Христос так чинив, і ти отак твори" і до того покликаних примушує й притягає, щоб носили неправдиву славу і не від бога діло починали, але догоджали людському бажанню, піклуючись про звільнення від гріха. У тому пан Юрко йде супроти законного сліду святих отців, (і є то велика єресь), які, маючи владу, самі на діла святого духа не насакаували; вони по собі встановили існуючі ступені того благодатного дару і закопали межу, тобто визначили, у який спосіб боголюбець має дійти до істинного розуму і якими способами, ділами, трудами, подвигами з'явили вони також, які мають настати знамення, щоб завести ветхого чоловіка в майбуття, і де є кінець, тобто показали, як досягти межі безпристрасності; крім того, ознайомили, як, досягши того безпристрасного пристановища, чекати повеління від бога на діло служби йому, а не самому, без божої помочі, вискакувати на герць. Бо коли б хтось хотів би починати або ж починав, то без бога, кажуть святі, такий не тільки нічого не досягне, але ще впаде у звабу і самозаконну єресь. Чи не бачиш, пані Домнікіє, як пан Юрко не знає нашого сліду, що за чином та ступенем приводить до бога, але відразу вискочив на верховний Христовий ступінь і упав у гордісність думки — велить тому давати користь іншим, хто сам ще не очищений і не позбувся мирських пристрастей.

Придивися, пані, як наділяють їх чорнилом хитрості (а не словами святого духа) виховані шкільні казнодії, які, захопивши собі спосіб латинської єресі, зараз у школах говорять, проповідують і вчать, а чистого й безпристрасного життя не хочуть і відкинули після шкільної науки слід, що його показали святі. Перше, церковній службі в словослов'ї, подяці й молитві не

потрібні, не вміють-бо в церкві ані читати, ані співати, тільки стоять, як і найпростіші, не вдаючись до помочі церковній потребі богохвалення. З такої науки і заживання в той хитрий спосіб латинських наук я не бачу користі: ні попа, ні диякона, ані іншого священничого чина служителя не знають, тільки оті риторичні байки, отожд і повертаються, і відходять до тих досконаліших байок, родичів цих, тобто до латині: близьке до свого духу тягнеться і приліплюється. Але я б радив нашим фундаторам благочестя у Львові⁶: по-перше, узаконити церковну службу благочестя і славослов'я і навчити того дітей; також, утвердивши свідомість віри благочестивими догматами, вже по тому не забороняти торкатися зовнішніх управностей для відома. Я не ганю граматичне вчення і ключ до пізнання складів та речень, як деякі гадають і так кажуть: "Оскільки сам не вчився, через це нам заздрить і забороняє". Таке, знаю, перш за все пан Віталій, волинський казнодія, кидав⁷. Але від цього я зовсім не печалюся і байдуже мені до наклепу й приниження, і не соромлюся брехні, яку накладає на мене заздрість. Сама суть сліду тісного шляху, що веде до вічного життя, хай кожному це звістить. Не про сором учитися я кажу, а щоб не відпали від благочестя, турбуюсь, а що багато хто постраждав, відомо вам. Навіщо б я мав заздрити ученню злобних піднебесних аероповітряних духів, що тягнуть до погибелі, коли пішов тісним шляхом, що веде у вічне життя, взяв-бо в промисел віри Христовий євангельський розум — ось доказ, що на мене брешуть од заздрості. Мене-бо задовольняє простий і нехитрий Христос, таж у ньому всі скарби премудрості й розуму. Таку саму, певно, нанесуть огуду наклепники і на апостола святого Павла, ніби від заздрості Павло остерігає колосян, щоб відійшли від тієї поганської латинської науки, бо ті наклепники нині в ту сіть учення злобних піднебесних духів умоталися, а Євангеліє повергли. Апостол Павло до колосян такими словами вістить: "Стережіться, щоб ніхто вас не звів філософією та марною оманю за переданням людським, за стихіями світу, а не за Христом, бо в ньому тілесно живе вся повнота божества"⁸. І, гадаю, не через заздрість до наук каже таке Павло, але остерігає, щоб не зав'язнути у звабу від Христової любові. Так подібно думай і про мене — про засторогу, яку я висловив. Я не ганю високовправні знання, але ганю те, що теперішні наші нові руські філософи не можуть нічого прочитати у церкві — ані того самого Псалтиря, ані Часослова. А виходить, що коли хтось щось трохи й знає, а досягне якогось рядка аристотельських байок, уже Псалтир читати соромиться і ні в що ставить будь-яке церковне правило, бо вважає його простим і дурним. Отожд не бачу я інших, окрім тих, які виховуються простою наукою нашого благочестя, — це такі чинять церковний подвиг і носять його, а учні латинських байок, так звані казнодії, трудяться у церкві не хочуть, тільки комедії ладять і грають. І не дивно! Приведу притчу. Коли хто трохи науки зовнішньої здобув, подібний стає коневі, якого виховували у стайні і тримали в путах. Він, дочекавшись теплого часу, коли відчує траву і буде випущений, не дасться піймати від гри, скакання і шаління через свавільну владу свою. Це так, власне, як хто з догматів благочестя буде випущений у латинське мудрування та хитрість, — тоді вже невідомо, як його ухопити, спутати та й притягти до благочестя. Бо латинської зваби трава така солодка, що хто свавільно спробував її волі на широкому полі заживати, той не хоче у стайні благочестя на законних прив'язях жити найліпшим вівсом істинної науки. Там-бо є у латини сваволя, там є чистець після смерті мудрим безсоромникам, розпутникам і розкішникам, а в нас, дурної Русі, чистця після смерті немає, а тільки (перебування), перш ніж умерти, у терпеливому стражданні та покаянні. І через це мало хто воліє бути в цій тісноті: всі на просторінь розкоші кинулися, і ті, що на просторі розкоші блукають, мають собі такого ж свавільника-пастиря, який з'являє таїнство сина цього погибельного віку. як каже до солунян Павло.

Отожд, пані Домнікіє, нехай пан Юрко спершу навчиться церковного чину і його таїн, а не садить одразу когось без Христової волі на Христовому місці за своїм розсудом, кажучи: "Христос так чинив, чи вчив, і ти так чини і вчи". Бо це з такого дерзновения всі єресі в нас з'явилися і повітряні духи сплюндрували церкву. Отожд не тільки уготований входить через двері на ступінь духовного й церковного чину — ні! Входять і ті діролазці, найманці, лиходії,

розбійники, вовки, драпіжники, пси, волхви, чародії, вояки, жовніри, кровопроливці, ігрці (музиканти), скоморохи чи машкарники, які пройшли через усі види мирської злоби й обезчестили єство, які нашу церкву нині опанували і по-тиранському покорили собі під владу, вони не тільки не тримаються сліду чи порядку якогось законного заживають, сідаючи на місце церковної влади, але гоняться, переганяють й упереджують один одного задля влади сану і щоб захопити маєтки так, як на кінських перегонах для закладу. Який-бо нині чин у нашій церкві для прийняття духовного сану? Чи не такий, придивися і признай, коли правду кажу! Сьогодні кат, а завтра священик, сьогодні мучитель, а завтра учитель, сьогодні корчмар і танководець, а завтра богослов і народоволець, сьогодні вбивця, а завтра святитель і єпископ, досі жертвував сатані весь час цього віку, а нині перед вітварем стоїть, таїнствує неосязному божеству і приносить жертву. Питаю вас: чи не з таких ваш прехитрий Потій, якого ти, пане Юрку, хвалив і підносив. Розгорни книги сумління і побачиш, що він не чапів, аби приготуватись до чину, не був ані ченцем, ні страждальцем, а тільки так — сьогодні єретик і каштелян, а завтра намісник Христовий: іменем, а не ділом; а пастир він слави й честі віку цього, а не отари словесних овець і співтаїнник майбутнього віку.

Чи не бачиш, сестро Домнікіє, куди неправе розуміння падає і як благочестя ганьбить! Нехай не викладає пан Юрко Христових слів за пристрастю і собі на догоду, але по правді. І мою пустиню хай не принижує, без якої і він сам бути не може, коли захоче від світу відійти і звільнитися від пам'яті та життя пристрастного (за писанням Василя Великого до Григорія Богослова). А коли каже пан Юрко, що Христос не виводив народ у пустелю, хіба що через необхідність, з огляду на владу, яка забороняла проповідь, а тепер проповідь по містах не забороняється, на те слово так відповім панові Юрку: що не тільки я, який ніхто в людських очах, а подібно коли б і сам Христос з небес звав, пропонуючи свого хреста, і наказав піти в пустиню, щоб очистити помисел і приготуватись до брані з бісами, то не лише народу, але й самого книгочитця-народонаставника пана Юрка з мирського логовиська не зміг би витягти, бо вже добре напечаталися присмаки, юшки шафрани, пірця (очевидно, пірники, пряники) і піріжні солодоші на помислі та пригодженні його. Запевняю тебе, що пан Юрко Христовим хрестом звабити себе не дасть і задля нього львівської розкоші не залишить. Коли ж інший народ про пустиню не мислить, то через те оті й нас не кличуть нікого — був би такий не для миру: належить мені свій струп оглядати й оздоровлювати, а не роздратовувати інших.

А коли каже пан Юрко, що пустиня тільки себе спасає, а не інших — по тому слові пізнаю, що пан Юрко забавляє тільки і вішає свій розум на вправності мови, а власного розмислу та істинного знання в писанні не досягає і відати не може; власне, ніби на посміх про спасіння каже, вістачи: "в пустині себе спасає", ніби це так само легко, як їсти пироги, з ложа вставши, — так і в пустині спасатися. А того не відає пан Юрко, що святі ставлять чин спасіння себе понад усі чудотворствам і то не тільки в забавному, неспокійному й багатомовному місті, але і в самій пустині, будучи в несмутній пам'яті й відлученні од світу. Ісаак каже: "Важче воскресити душу від пристрастей, аніж воскресити умерлих". А коли такий великий подвиг для воскресіння душі від мирських пристрастних звичок ставиться вище чудотворної благодаті, то що ж може бути більше й потрібніше на світі, як спасти себе? За оте самоосібне душевне спасіння сам владика Христос ставить спасенну і призначену в небесне царство душу вище всього неспасенного, нерівного й недостойного світу. Отож треба пану Юркові подбати про спасіння, бо йому немає жодної користі від науки для інших, коли себе зневажить і не спасе. І не може ніхто нікого зціляти й учити, коли спершу себе не уздоровить і не навчить. Так само і до спасіння ніхто нікого не може привести, коли спершу себе на спасенному фундаменті не поставить. Отож я й панові Юрку радив би, доки він дихає, подбати пильно про своє спасіння, на Христову науку не трудитися, а віддатись у її послушенство і оте апостольське слово випробувати в своїй совісті, щоб пізнати, як близько до благословенного розуму стоїмо. "Отож ти, — каже Павло, — що іншого навчаєш, самого себе не вчиш!"⁹

Треба б нам із паном Юрком саме тієї науки святого духа зажити, як би звільнитися від наймучительнішої з усіх пристрастей — гніву та злопам'ятливості, і не досить того, щоб книги проходити, і промовами хвалитися, і тлумачити писання на свій розсуд та свою пристрасть — те ні на що не придасться, бо то непотрібний розум. Христос сказав: "Бо як людям ви простите прогріхи їхні, то простить і вам ваш небесний отець"¹⁰. Як же розуміє пан Юрко оті слова? Яку вимовку знайде, коли його в тому гніві смерть заскочить? А з паном Красовським¹¹ не поєднається, коли скаже: "Єретик він і відступник", але коли скаже: "В благочестивій церкві він себе показує, а не з єретиками та відступниками" і коли скаже: "Був, та повернувся". Треба, дякувати богові за повернення, а не гнівом мститися, бо коли тих, що відпадають і повертаються, не прийматиме до покаяння, то з Наватом-єретиком¹² буде проклятий від святих отців, немає-бо християнину закону, щоб гніватися, яритися й ворогувати, коли потягне брата відступити од віри, але більше печалитися. І співчувати, і молитися за нього, просячи бога дарувати опам'ятання. "Мені помста належить, я відплачу", — сказав господь¹³. А коли гнів і печаль один на одного мати і за тим божу кривду відомщати, то це є знамення, вістять святії, марнославної душі, а не боголюбної, і такий гнів іде за кривдою повітряних, піднебесних князів цього віку, які владарюють злобою цього світу, а не за правдою Христовою; а це він відрікся начальності і влади і, будучи соромітно голий повішений, ще й молився за тих, хто його розпинав. Отож молюся, сестро Домнікіє, коли хочеш мені бути на ділі, а не за іменем сестра, попідуйся, щоб ті братове помирилися й простили один одного, щоб знищили й викинули того мучителя диявола з-посеред себе днем спасительної паски, воскресіння Христового, і вчинили це істинно, а не по-фарисейському. "Воскресіння день, просвітїмся торжеством" та інше хай би заспівали. А коли б котрий із них через упертість був би зв'язаний сатаною і не захотів би миритися, такого не з християнами, а з єретиками достойно називати, і той, власне, має спільність з ідолопоклонниками, а Христа відрікся.

Приведу у приклад повість від святих отців, щоб зрозуміти оту мучительну пристрасть і недугу, від яких випало якось одним людям так само постраждати.

ПОВІСТЬ

Двоє братів-однотумців, які увійшли в іночий чин, розгнівив один на одного заздрісник християнського спасіння, а ревнитель погібелі — диявол. Через отой гнів, говориться, через божий попуст піймали їх жерці-ідолопоклонники. Коли першого дня мучили їх, то вони перетерпіли і не зрадили благочестя. По тому, звільнивши од тортур, зачинили їх у спільну темницю до наступних тортур, якщо не надумають і добровільно ідолам не поклоняться. Побачивши те, говориться, що доведеться їм прийняти конечну смерть, коли ідолам не поклоняться, один брат захотів одійти до бога в мирі й прощенні з братом і попросив у другого брата прощення і смирення. Той же брат миритися не хотів — отак допустив, щоб сатана зв'язав його пам'язозлобством. Назавтра, говориться, коли були виведені на муку, той брат, котрий шукав прощення, мужньо все витерпів, благочестя не зрадив і, в законі умерши, відійшов до бога. Той же, котрий із братом помиритися не захотів, на першому допиті при тортурах не витримав, від Христа відрікся й ідолові поклонився. І коли вже був на волі, спитав його, говориться, мучитель такими словами: "Чому вчора без мук отак зразу не вчинив, а дав себе невинно мучити?" Відповів той, мовлячи: "Тому я вчора, — сказав, — терпів, бо зі мною бог був. А коли з братом не помирився, який у мене просив прощення, то й бог од мене відступив, і я вже не міг терпіти нітрохи".

Отож, сестро Домнікіє, треба убоятися цієї притчі; аби хтось із нашої братії в єресі не помер. Бо немає нічого мерзотнішого для бога, як гнівна й пам'язозлобна пристрасть, учениця й догідниця гордого духа, зарозумілого і марнославного. Чи не для того мене кличете, щоб я у

вас бісівства вчився? Спершу від біса увільніться і введіть поміж себе мирного Христа, тоді і я не відмовлюся відвідувати вас. А тепер, коли не має Христос (через владу мучительного гніву) де у вас голову прихилити у несмутному помислі. І я без Христа і його миру пробувати, жити або забавлятися на його місці анітрохи не можу!

А що каже пан Юрко про моє повернення, ніби коли не повернуся, багато хто сумніватиметься, осуджуватиме, наклепи чинитиме і у відчай упадатиме, а причина, каже, — народне сподівання. Ці слова — справжнісінька байка і відповіді недостойні, бо я з народом заповітів не складав і відповідей не творив, і народу я не знаю, в бесіді з ним не спілкувався і на очі не здибувався. Про що каже пан Юрко, не знаю. Чому мене чекають? Може, позичив що у кого і маю віддати борг? Не знаю іншого, хіба пана Красовського, який прихистив мене, страннього, і дещо дав на прожиток, його і пана Миколая¹⁴ знаю, а інших з народу не знаю нікого. Що за привід — народні страсті і якого народу, не можу зрозуміти. Жодної речі, ані осіб з народу, які від мене постраждали, не назвав — не знаю, на що відповідати. А щодо хвалебних плодів, які гніздяться у мирському житті і якими вельможа Юрій похвалився, то це є лихою гадкою, обмовою, клепом і відчаєм — я про це нітрохи не дбаю і не піклуюся, коли сумління свідчить мені, що не випустив злобну причину від себе (аби від цих пристрастей хворобою хтось не поранився). А коли хтось якось од цього постраждає, то, гадаю, від лихих навичок він постраждає, а не від вигляду мого і збудеться на ньому голос Христового слова, що "злий зле говорить і думає"¹⁵. А коли хтось у відчай вдається через когось, хто відійшов у пустиню на покаяння, замість того щоб самому піти в той покаяний слід, то так чинить не християнин, який призначений до вічного життя, але ласолюбний ідолопоклонник, бог якому — черево, і про це я не дбаю; хай собі страждає той, хто пристрасті полюбив. "І сталася мені та заповідь: що для життя — на смерть"¹⁶, — каже апостол. Про це досить.

Отож, блаженний той, хто звільнився від зваб бісівських гадок та розумінь єретичних відщепенців; хто утвердив помисел уповання в твердині віри і в простоті благочестя, той не злякається злобних піднебесних духів у час відходу, від них же хай і нас. і вас обереже Христос і запише в книгах вічного життя — бажаю.

Амінь.

Писано в монастирі Уневі, в цвітоносну неділю¹⁷. І це ще знай: чому я не писав до вельможі Юрія, а до тебе, старице Домнікіє: прочув я, що він хворий. Отож, боячись, щоб не уразити й не досадити йому в хворобі, пишу до тебе. Однак молю тебе благоговійно, зволь сотворити йому поклін земний. Твоя-бо любов хай прочитає це писання з увагою в безмовності, твори мир і Христову любов, хай веселиться серед нас Христос. І ще молю: збережи це писання, щоб мені його повернути: маю в тому потребу. Писав мандрованець, якого звать Вишенським.

Було написано в Уневському монастирі під час нетривалого перебування І. Вишенського на Україні в 1605 р.

1. Домнікія — черниця одного з Львівських монастирів.

2. Пан Юрко — Юрій Рогатинець (?-1608), один із провідних діячів Львівського братства, ймовірний автор "Перестороги" — полемічно-релігійного трактату. Лист Ю. Рогатинця, в якому він закликає І.Вишенського не усуватися від насущних потреб життя народу, не зберігся.

3. Унев — Уневський монастир в с. Міжгір'я (на Перемишлянщині), звідки І. Вишенський писав Ю. Рогатинцеві відповідь на його лист.
4. ... треба не уникати (проповіді)... — На відміну від римського костюлу проповідь у часи І. Вишенського не практикувалась у православній церкві, через що зустрічалося немало таких, котрі осуджували цей вид церковної пропаганди, називаючи проповідь "проклятою".
5. ... чинить... людину відразу здоровою, просвіченою і довершеною... — Тобто Ю. Рогатинець висловлював ренесансний погляд на людину як на істоту досконалу за своєю природою.
6. ... нашим фундаторам благочестя у Львові... — Ідеться про Львівське братство, яке очолило боротьбу українського народу за свою самобутність та непорушність існуючої віри.
7. ... пан Віталій, волинський казнодія (проповідник)... — Ідеться про ієродиякона Віталія (?-бл. 1640), українського поета, філософа, релігійного діяча, перекладача "Діоптри" (1612), якого З. Копистенський назвав "учителем і любомудрецем", а в передмові до "Діоптри" сказано, що "він, набувши перло наук богонатхненних проздовж свого життя, обрав собі кафедру проповіді божого слова".
8. Послання Павла до колосян, II, 8-9.
9. Послання Павла до римлян, II, 21.
10. Євангеліє від Матвія, VI, 14.
11. Пан Красовський — Іван Красовський, один із чільних львівських братчиків, з яким Ю. Рогатинець був "у гніві непоміркванім". Вів судові "тяжби" Ю. Рогатинець і з Дмитром Красовським.
12. Нават-єретик — другий ізраїльський цар (X ст. до н. е.), став ворогом іудейської релігії, був убитий заколотником Ваасою, а весь його рід винищений (III Книга Царів, гл. XIV-XV).
13. Послання Павла до римлян, XII, 19.
14. Пан Милолай — хтось із львівських братчиків.
15. Переказ євангельського вислову (від Матвія, XII, 35).
16. Послання Павла до римлян, VII, 10.
17. Цвітоносна неділя — назва, свята входу в Єрусалим Христа, т. зв. вербна неділя, відзначається шостий недільний день великого посту.

Джерело: *Вишенський І. Твори / З книжної української мови перекл. В. Шевчук; передм. і приміт. В. Шевчука. — К.: Дніпро, 1986. — 247 с.*

Постійна адреса: http://ukrlit.org/vyshenskyi_ivan/chesnii_i_blahohoviinii_starytsi_domnikii